

EGEMEN YILGÜR
Nişantaşı Teneke Mahallesi

EGEMEN YILGÜR 1982'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2005'te mezun oldu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldı. 2008'de "Nişantaşı Teneke Mahallesi: Marjinal Yoksulluktan Orta Sınıf Yerleşimine" başlıklı tezini vererek yüksek lisans eğitimini tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü'nde, İstanbul'da yaşayan geç-peripatetik topluluklar ve kent yoksulluğu üzerine hazırladığı doktorasına devam etmektedir. Doktora tezi dışında özel yoksulluk biçimleri, sanayi sonrası dönemde farklı toplumsal kümelerin uyum stratejileri gibi alanlarda çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

İletişim Yayınları 1802 • Araştırma-İnceleme Dizisi 303

ISBN-13: 978-975-05-1102-8

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

DIZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Barış Sağlan

DİZİN Burcu Tunakan

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EGEMEN YILGÜR

Nişantaşı Teneke Mahallesi

Teneke Mahalle Yoksulluđundan
Orta Sınıf Yerleşimine

İÇİNDEKİLER

<i>Teşekkür</i>	7
GİRİŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
NİŞANTAŞI VE TENEKE MAHALLESİ	27
İKİNCİ BÖLÜM	
TENEKE MAHALLESİ'NDE GRUPLAR VE GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TENEKE MAHALLESİ'NDE EKONOMİK İLİŞKİLER	91
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
TENEKE MAHALLE YOKSULLUĞU	119
BEŞİNCİ BÖLÜM	
DÖNÜŞÜM SÜRECİ	149
SONUÇ	173

EKLER	183
SÜLEYMAN NAZIF'İN GÖZÜNDEN MEŞRUTİYET MAHALLESİ <i>Süleyman Nazif</i>	185
BİR ÇOCUĞUN GÖZÜNDEN TENEKE MAHALLESİ <i>Dündar Aytar</i>	187
150 YOĞURTÇUYU HIÇ BİRARADA GÖRDÜNÜZ MÜ? <i>Osman Cemal Kaygılı</i>	189
BELEDİYE "MEŞRUTİYET" ADINI TAKMIŞ AMA HALK ONA TENEKE MAHALLESİ DİYOR <i>Suad Derviş</i>	193
NIŞANTAŞI'NIN MEŞHUR BÜYÜCÜSÜ <i>Dorina N. Leave</i>	199
İSTANBUL'DA KÖPEK AVI	201
TENEKE MAHALLESİ'NDE ÇOCUKLUK <i>Kaynak kişi Ü.S.</i>	203
VALİ'NİN TENEKE MAHALLESİ ZİYARETİ	205
ORHAN PAMUK VE MURAT BELGE'NİN GÖZÜNDEN TENEKE MAHALLESİ	207
KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ	209
KAYNAKÇA	211
DIZIN	214

Teşekkür

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı, tez danışmanım Sibel Yardımcı başta olmak üzere Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji bölümünün tüm öğretim kadrosuna, evlerini ve yüreklerini bana açan kaynak kişilerime, desteklerini esirgemeyen dostlarıma ve her koşulda kahrımı çeken, eleştirileri, yönlendirmeleri ve koşulsuz destekleriyle önümü açan aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

Hemen herkes, İstanbul'un pek çok açıdan büyük bir zenginlik barındırdığında hemfikirdir. Sosyal bilimciler açısından bu tespit belki de herkes için olduğundan daha doğrudur. Sosyal gerçeklikle temas etmenin heyecanını yaşayan çeşitli disiplinlerden araştırmacılar için "İstanbul'un taşı toprağı altındır".

İstanbul kendi bünyesinde sayısız alt sosyal gerçekliği barındırır. Bu yapılar şehrin değişim dinamikleri olarak bir yandan onun değişiminden etkilenir bir yandan da onun yeniden yapılanmasını beslerler. Mahalleler, etnik gruplar, sosyal sınıflar, üniversiteler, fabrikalar, cemaatler... Bu sosyal gerçeklikler her koşulda çevreleriyle ilişki içerisindedirler. İlişkisellik içerisinde var olur, ilişkisellik içerisinde yapı değiştirirler. Kimi zaman birbirleriyle çakışır, kimi zaman da birbirlerinden ayrık bir biçimde bulunurlar.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal gerçeklik bir mahalle: Nişantaşı Teneke Mahallesi. 19. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuş ve 20. yüzyılın son çeyreğine kadar varlığını korumuş bir mahalle... Anlı şanlı paşa konaklarının yanı

başında kendi özgünlüğü ve çeşitliliğiyle var olmuş bir gariban mahallesi... Yani başında yükselen Nişantaşı'nın konak ve apartmanları nasıl görkemli bir zenginliği yansıtmışlarsa, Teneke Mahallesi'nin kulübeleri de aynı ölçüde görkemli bir yoksulluğa ev sahipliği yapmışlardır. Teneke Mahallesi'nde ete kemiğe bürünen yoksulluğun görkemi, onun açıklığından ileri gelmektedir. Hiçbir kıyaslamaya gerek bırakmaksızın kendi varlığına gözlemciyi ikna eden, mutlak bir yoksulluktur bu. Teneke Mahallesi sakinleri, teneke ve tahta parçalarından yaptıkları kulübelerinde her türlü altyapı olanaklarından ve en temel ihtiyaç malzemelerinden yoksun olarak nesiller boyu süren bir yaşam savaşı vermişlerdir.

* * *

Taksim-Mecidiyeköy arasında sefer yapan otobüslerin geçtiği Harbiye durağında yolun ikiye ayrıldığını görürsünüz. Bir tarafta Cumhuriyet Caddesi, Mecidiyeköy'e doğru uzanır. Diğer tarafta Valikonağı Caddesi vardır. Bu cadde boyunca ilerlerken karşılaşacağınız sağlıklı solumlu apartmanlar bir devrin mimari zevki gözetilerek inşa edilmiştir. Bu yapıların bir kısmı yakın zamanda elden geçirilmiştir. Kimileri aslına uygun olarak restore edilmiş kimileri de geçmişteki yapılarıyla gözle görülür bir biçimde tezat teşkil eden bir formda yeniden inşa edilmiştir.

Valikonağı Caddesi üzerinde ilerlediğinizde semte adını veren "nişantaşı"nın bulunduğu dört yol kavşağına varırsınız. Sol tarafta Rumeli Caddesi, sağ tarafta Teşvikiye Caddesi uzanır. Ne sağa ne sola sapmadan dümdüz devam ettiğinizde aşağı yukarı 100 metre sonra sol köşede bir zamanların ünlü "İngiliz mektebini" (Şimdi Nişantaşı Anadolu Lisesi) görürüz. Bu tarihi okulun tam karşı sokağında ise "Teneke Mahallesi'ne hoş geldiniz" yazan görünmez bir tabela sizi karşılar.

Valikonağı Caddesi (çalışma kapsamında çekilmiştir [Mart 2012]).

Ekmek Fabrikası Sokak'tan Nişantaşı Anadolu Lisesi'nin görünüşü
(Highschool-İngiliz Mektebi).

Nişantaşı Anadolu Lisesi'nden Teneke Mahallesi'ne giden Ekmek Fabrikası Sokak'ın görünüşü (20. yüzyıl başları).

Günümüzde Nişantaşı ile Teneke Mahallesi arasındaki sınır oldukça silikleşmiştir. Her iki bölgedeki binalar, binaların önünde dizili duran arabalar birbirine benzer. Apartmanların kapısından çıkarken göreceğiniz insanların kentli giyim tarzları hemen hemen birbirinin aynıdır. Yalnızca dikkatli bir gözlemci fark edebilir bir dünyadan diğerine geçildiğini.

Valikonağı Caddesi'nin sonundaki apartmanlarla Teneke Mahallesi'ni birbirinden ayıran küçük koruluk. Sağ tarafta Valikonağı Caddesi'nin sonundaki apartmanlar gözüküyor (1970'ler).

Valikonağı Caddesi'ne paralel uzanan Akkirman Sokak'ta durum büyük ölçüde böyledir. Buna karşılık, Valikonağı Caddesi'nden uzaklaştıkça konut dokusunda gözle görülür bir farklılaşma ortaya çıkar. Elhan Sokak, Melek Sokak, Kevser Sokak, Sütlü Aralığı Sokak gibi sokaklarda bulunan, neredeyse üst üste inşa edilmiş büyük apartmanların aralarında sıkışıp kalmış küçük barakaları fark etmeden geçmeniz mümkündür. Buna karşılık, Nişantaşı'ndan Teneke Mahallesi'ne geçerken daralan ve dikleşen sokaklar her halükârda dikkatinizi çeker. Yine de bu bölgede yapacağınız bir gezinti size geçmişin Teneke Mahallesi'yle ilgili pek az bilgi verecektir... Yeni konut dokusu, büyük oranda yenilenmiş olan yerleşimci profili ve belirgin bir biçimde iyileşen altyapısıyla bugün bu bölgede bambaşka bir hayat yaşanmaktadır.

Elhan Sokak (günümüz).

Melek Sokak'tan bir kesit (günümüz).

* * *

Teneke Mahallesi'nin içinde yer aldığı bölge 19. yüzyılın son dönemlerine kadar Teşvikiye Mahallesi'nin idari sınırları içerisinde yer almıştır.¹ Civarda bulunan “nişantaşları” nedeniyle genel olarak Nişantaşı adı verilen bölgenin, Tene-

1 “Teşvikiye Mahallesi'nde taşocağı civarındaki emlak-i hümayun arsasında sakin halk için bir mescid inşası için Tophane Müşiriyeti'nin istizanı ve Başkita-bet'in yazısı” (1892). Tarih: 13/S /1310 (Hicrî), Dosya No: 66, Gömlek No: 86, Fon Kodu: Y.MTV (Osmanlı Arşivi).

ke Mahallesi'ni içine alan kesiti ilk dönem kaynaklarda Taşocağı ya da Taşocakları olarak anılmaktadır.² 20. yüzyılın başlarında bu bölge Teşvikiye'den ayrılarak, Meşrutiyet Mahallesi adıyla yeni bir mahalle kurulur.³ Teneke Mahallesi, Nişantaşı "elitlerinin"⁴ oturduğu çok sayıda sokakla birlikte Meşrutiyet Mahallesi sınırları içerisinde yer alır. Sınırları idari taksimatla belirlenen Meşrutiyet Mahallesi gerçekte heterojen bir yapıya sahip olsa da, dışarıdan bakanlar tarafından çoğu zaman Teneke Mahallesi'yle özdeş olarak kabul edilmiştir.⁵

Resmen Meşrutiyet Mahallesi içerisinde yer alan Teneke Mahallesi'nin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği sorusuna verilen yanıtlar, kaynağın mahalleyle olan ilişkisine göre farklılaşmaktadır. Nişantaşı sakinleri, Valikonagı Caddesi'nin sonundaki Yapı Kredi Bankası'nın (Eski Ekmek Fabrikası) bulunduğu Ekmek Fabrikası Sokağı'ndan itibaren, bir yönde Şişli Etfal Hastahanesi ve bir yönde eski İhlamur Deresi'ne kadar uzanan geniş vadide yer alan bü-

2 "Nişantaşı'nda vaki Taşocağında geçenlerde mahruk olan Teneke Mahallesi'ndeki kulübelerin yeniden yapılmasına müsaade olunmadığı gibi yanmamış olanların dahi hedim cihetine gidilmekte olduğu" (1899). Tarih: 24/Ş /1316 (Hicri), Dosya No: 185, Gömlek No: 98, Fon Kodu: Y.MTV (Osmanlı Arşivi).

3 "Şişli tramvay ahırlarına kadar olan mahallin Teşvikiye Mahallesi'nden tefrikiyle Meşrutiyet namıyla bir mahalle teşkili (1911). Tarih: 02/Ra/1328 (Hicri), Dosya No:1480, Gömlek No:1328/Ra-07, Fon Kodu: İ.DH (Osmanlı Arşivi).

4 Meşrutiyet Mahallesi'nin Teneke Mahallesi dışında kalan bir sokağında uzun yıllar ikamet eden Süleyman Nazif'in aktardıkları, mahallenin diğer bölümlerinde de kimi altyapı sorunları yaşandığını ve bu bölgelerde yaşayanların da hayatlarından memnun olmadıklarını göstermektedir: "(Nişantaşı) denilen mamurei istibdadın harap bir gölgesine sığınmış bir mahalle vardır ki adına on beş seneden beri (Meşrutiyet) mahallesi diyorlar. Bendeniz dahi on seneden beri bu mahallenin (Hürriyet Sokağı) namını yüklenmiş olan kaldırım-sız, Temmuz'da bile çamurlu, kışın en soğuk günlerinde bile sinekli bir sokağında müsteciren muhkim bulunuyorum." İbrahim Alaettin, *Süleyman Nazif - Hayatı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nükteleri*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 123.

5 Osman Cemal Kaygılı, *Köşe Bucak İstanbul*, Selis Kitap, 2003, s. 279.

Meşrutiyet Mahallesi (Google Maps'ten alınmıştır.)

En geniş sınırlarıyla
Tenek Mahallesi.

tün bölgeyi Teneke Mahallesi olarak adlandırmaktadırlar.⁶ Mahallenin iç gerilimlerine yabancı olan kaynak kişiler tarafından savunulan bu sınırlar esas alınır, Teneke Mahallesi Akkırman Sokak, Elhan Sokak, Melek Sokak, Kevser Sokak, Albay Sadri Alantar Sokak, Şehit İsmet Armağan Sokak, Ebe Kızı Sokak, Miralay Kazım Bey Sokak, Yeni İlhan Sokak gibi sokakları kapsar.⁷

Halen Teneke Mahallesi'nde yaşamını sürdüren kaynak kişilerin önemli bir bölümü, Teneke Mahallesi'ni dar bir alanın içerisinde sınırlandırır. Kimi kaynak kişiler, olumsuz çağrışımlar taşıdıklarına inandıkları “teneke mahalle” adlandırmasını, kendi ait oldukları etnik ve sosyal kategorinin dışındaki grupların yoğunlaştığı alanları tanımlayacak şekilde kullanırlar. Nitekim kaynak kişilerimizin tanıklıklarından, geçmişte de sosyo-ekonomik durumu ortalamanın üzerinde olan mahalle sakinlerinin bu adlandırmayı tercih etmedikleri, yadsımaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.⁸

Kimi kaynak kişiler tarafından “teneke mahalle” ifadesinin tercih edilmesi ya da yadsınması noktasında etnik ve sosyal özelliklerin etkili olduğu, özellikle Çingene olarak adlandırılan mahalle sakinlerinin bu ifadeyi daha rahat kullandıkları, buna karşılık görece üst gelir gruplarına yaklaşan ve farklı etnik aidiyetlere mensup diğer mahalle sakinlerinin bu ifadeye tepkisel yaklaştıkları ifade edilmektedir.⁹ “Teneke mahalle” adlandırmasının daha çok Çingene olarak ad-

6 “Koştuğumuz parkurda in cin top oynardı. Fulya Deresi de o zaman açıktan akıyordu. Zaten Vali Konağı Caddesi de okulu geçtikten sonra boşalır, ev filan görünmezdi. Sol tarafta eskiden ekmek fabrikası olan bir film stüdyosu ve bu binanın kocaman bir bacası vardı. Bu binanın bitiminde ta Fulya deresine kadar uzanan Teneke Mahallesi başlardı.” Aytaç, Dündar, *Çekilin Yoldan Geliyor Vatman - Çocukluğumun İstanbul'u*, BKY, İstanbul, 2006, s. 159-160.

7 G.G. 15.6.2005. Nişantaşı sakini. Yazar.

8 N.K. 2.4.2005. Mahalle sakini (taşınmış). Nakliyecisi.

9 N.K. 2.4.2005. Mahalle sakini (taşınmış). Nakliyecisi.

landırılan mahalle sakinleri tarafından paylaşıldığını ifade eden kaynak kişiler, Teneke Mahallesi'ni genellikle Meşrutiyet Camisi ile Etfal Hastanesi arasında kalan adacık olarak tanımlamaktadırlar.¹⁰

Çalışma sürecinde “teneke mahalle” adlandırmasını farklı etnik mensubiyetlerle bütünleştiren tanıklıklara da rastlanmıştır. Hayatının farklı dönemlerinde Melek Sokak ve Akkırman Sokak civarında yaşamış olan bir kaynak kişi, “gerçek” Teneke Mahallesi'nin Etfal Hastanesi'nin eteklerindeki yerleşim alanından Fulya'ya doğru uzandığını ifade etmektedir.¹¹ Bu kaynak kişinin değerlendirmelerinde “teneke mahalle” adlandırması daha ziyade Kürt etnisitesine mensup mahalle sakinlerinin yaşadığı ve “Dere” olarak adlandırılan bölgeyle örtüşmektedir.

Dere bölgesinde yaşamış birkaç kuşağın yaşam öyküsüne yoğunlaşan bir kaynaktaki ise, Teneke Mahallesi Elhan Sokak, Melek Sokak, Sütlü Aralığı gibi sokakları kapsayacak bir şekilde sınırlanmakta ve Dere bölgesinden ayrı olarak değerlendirilmektedir.¹² Bir başka kaynaktaki, bir mahalle sakininin tanıklığına dayanılarak, sınırları çok net belirtilmemekle birlikte, Teneke Mahallesi ve Arap-Acem¹³ Mahallesi'nin Baytar Ahmet Sokağı'nın bitiminde yan yana buldukları ifade edilir.¹⁴ Osman Cemal Kaygılı, mahalle sakinleriyle diyaloglarına dayanarak hazırladığı bir gezi yazısında, bölgeyi Teneke, Arnavut ve Kürt Mahallesi olmak üzere 3 bölü-

10 N.K. 2.4.2005. Mahalle sakini (taşınmış). Nakliyecisi.

11 Ü.S. 28.1.2007. Mahalle sakini (halen mahallede yaşıyor). Ev hanımı (birinci görüşme).

12 Dilek Pakalın, *Nişantaş'ın Arka Bahçesi*, İnkılap, İstanbul, 2007, s. 238

13 Tuğtepe'nin kitabında bahsedilen Acemler çok büyük ihtimalle mahallede oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan ve Siirt başta olmak üzere çeşitli Doğu illerinden gelen Kürtlerdir. O bölgede Siirtli Araplar uzun yıllar Kürt nüfusla birlikte yaşamışlardır.

14 Sûha Tuğtepe, *Nişantaşı Nişantaşı - Renkli Sinemaskop Yıllar*, Doğan Kitap, 2008, s. 207.

me ayırır.¹⁵ Bu sınıflandırmada “teneke mahalle” adlandırmasının etnik kategorilerle birlikte sayılması ilgi çekici bir durumdur.

Kaynağını mahallenin iç gerilimlerinden alan ve mahalle sakinlerinin birbirlerine ilişkin değerlendirmelerini yansıtan tüm bu sınıflandırma girişimlerine dayanarak Teneke Mahallesi'nin üzerinde kurulu bulunduğu mekân parçasını net bir biçimde sınırlandırmak mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan bu kategorizasyonlar, mahalleye dışarıdan bakanların en geniş sınırlarıyla tanımlama eğiliminde olduğu Teneke Mahallesi'nin kendi içinde barındırdığı derin renkliliği, çeşitliliği ve gerilimleri yansıtmaktadır. Mahalle hakkındaki bilgileri dışarıdan gözleme dayanan kaynak kişiler bu gerilimlere büyük ölçüde yabancı oldukları için, mahallenin sınırlarını belirlerken, başta konut dokusu olmak üzere, çeşitli göstergelerdeki ortaklıkları ön plana çıkarmaktadırlar.

Teneke Mahallesi'nin üzerinde bulunduğu alan sınırlandırılırken, mahallenin coğrafi sınırlarını en geniş alanı kapsayacak şekilde ortaya koyan kaynak kişilerin verdikleri bilgilerin temel alınması, daha zengin bir veri çeşitliliğine ulaşılmasına olanak tanır. Bu şekilde bölgedeki farklı etnik-sosyal grupların birbirleriyle olan etkileşimlerini daha iyi anlamak mümkün olabilir. Bu çalışmada Teneke Mahallesi, mahallenin iç gerilimlerine yabancı olan Nişantaşı sakinleri tarafından tarif edilen en geniş sınırları içerisinde ele alınmıştır. Bununla birlikte, Teneke Mahallesi'nin sınırlarının tanımlanmasında mahalle sakini kaynak kişilerin tanıklıklarına yansıyan çeşitlilik göz ardı edilmemiş, aksine Teneke Mahallesi'nin kültürel karmaşa ve zenginliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

15 “Nişantaşı'nın Meşrutiyet Mahallesi de üçe ayrılır: Teneke, Arnavut mahallesi, Kürt mahallesi. Fakat bu tabirler, ne belediye dairelerinin defterlerinde ne de tapu idaresinin kütüklerinde vardır, bu üç ismi oraya gene oranın yerlileri vermiştir.” Osman Cemal Kaygılı, *a.g.e.*, s. 278-281.